

ORAȘELE ROMANE DIN DACIA

APULUM, oraș roman, însemnat centru militar, economic, administrativ și religios al provinciei Dacia. Numele orașului trebuie pus în legătură cu tribul dacic al apulilor, amintit laconic în câteva versuri din vremea lui Augustus (*Consolatio ad Liviam*, în *Poetae Latini minores*, ed. Baehrens, I, 1876, Leipzig, p. 117—118) și cu numele dacic de Apoulon al unei așezări mai vechi amintită de Ptolemeu (*Geogr.*, II, 8, 4) ca existând înainte de cucerire. După unii cercetători acest oppidum autohton ar fi fost situat pe înălțimea Piatra Craivii, alții însă îl localizează în jurul orașului Alba Iulia.

La Apulum s-au dezvoltat în etape diferite două municipii. Unul a evoluat din canabae-le de pe lângă castrul legiunii a XIII-a Gemina în garnizoană încă de la cucerirea Daciei în castrul ridicat din piatră pe platoul numit „Cetate”. În apropierea acestuia s-au așezat negustori, meșteșugari ca și familiile soldaților, întemeind o canaba. Această așezare civilă a purtat (până la cca 160 e.n.) denumirea de *Canabae legionis XIII Geminae*. În câteva decenii se dezvoltă un oraș de proporții, îndreptățind ridicarea lui la rangul de municipiu sub Marcus Aurelius. Cea mai veche atestare a *Municipium Aurelium Apulense* e păstrată într-o inscripție din anul 180 e.n. Curind însă îi este atribuit rangul de colonia, devenind *Colonia Aurelia Apulensis*, fie de către același împărat, fie de Commodus.

Câteva inscripții relevă existența și a unui al doilea oraș la Apulum. Topografic, e situat în jurul castrului de pe dealul Cetății la nord, est și sud-est de acesta (sub actualul cartier Partoș din Alba Iulia) în jurul satului indigen vicus *Apulensis*. Acesta a fost ridicat la rangul de municipiu de Septimiu Sever — *Municipium Septimium Apulense* și înfilnit ceva mai târziu sub numele de *Colonia Nova Apulensis* (atestată într-o inscripție închinată lui Traianus Decius în anul 250 e.n.).

Apulum a avut cea mai favorabilă așezare economică și administrativă dintre toate orașele Daciei Superior, ceea ce explică faptul că în timp devine orașul cel mai mare al provinciei în secolele II—III e.n. concentrând întreaga viață economică, beneficiind de navigația pe Mureș. În același timp fiind nod al căilor de comunicație din podișul transilvănean se impune și ca important centru economic și comercial. În cadrul producției meșteșugărești o deosebită dezvoltare a luat olăria (cu ateliere specializate pentru figurine, lămpi, figline militare și particulare, așa cum rezultă din ștampilele de pe cărămizi și țigle), prelucrarea metalelor și a materialelor de construcții.

Apulum a fost pe rând reședință a guvernatorului Daciei Superior (118—119 e.n.), a procuratorului Daciei *Apulensis* (după 124 e.n.) și a guvernatorului — *Legatus Augusti propraetore trium Daciarum* (din 168 e.n.). Vestigii arheologice ca numeroase edificii civile, castrul legiunii XIII Gemina (cu o suprafață de

30 ha), temple, terme, apeducte, ateliere meșteșugărești, două necropole, inscripții (mai bine de un sfert din numărul total al epigrafelor din toată Dacia provin de la Apulum), o mare cantitate de ceramică, numeroase monede sînt expresia prosperității deosebite a centrului urban de la Apulum precum și a rolului militar, administrativ și politic remarcabil în cadrul provinciei.

AMPELUM, oraș roman, aflat în apropiere de Apulum, localizat la Zlatna-Pătrîngeni (jud. Alba). Importanța economică și comercială a orașului miner Ampelum se explică prin situarea sa în regiunea auriferă. A fost centrul tehnico-administrativ al exploatărilor aurifere din Dacia romană și rezidența magistratului roman (*procurator aurariorum Daciarum*) cu misiunea de supraveghere și control a exploatării minelor de aur din Munții Apuseni. Primul procurator al minelor de aur a fost M. Ulpus Hermias, libert al lui Traian, mort în funcție la 55 de ani, la Ampelum. Se cunosc din inscripții în total 10 *procuratores* și un *subprocurator aurariorum*. Ampelum și împrejurimile lui erau pázite de către soldați ai legiunii *XIII Gemina* și *numerus Maurorum Hispanensium*. Orașul a avut o populație modestă, dezvoltîndu-se lent din punct de vedere urbanistic, fapt care se explică prin apropierea de Apulum de care era dependent administrativ și economic și căruia îi servea probabil ca centru de desfacere a produselor din regiunea auriferă.

Pe baza unei inscripții onorifice, în care se vorbește de *vernae villici*, se presupune că la Ampelum a funcționat o stație de vamă; totuși se pare că mai degrabă ar fi niște *villici aurariorum*.

Concentrînd întregul aparat administrativ al exploatării aurifere, în funcție fiind și o perioadă de intensă și înfloritoare viață economică, orașul a fost ridicat la rangul de municipium în vremea lui Septimiu Sever.

DIERNA, important centru militar și economic, pe locul Orșovei de astăzi. Numele orașului este de origine dacică, menționat de Ptolemeu (Geogr., III, 8,4) și transcris în unele izvoare sub forma de Tierna (Tab. Peut.), Zernis (Not. Dign. Or., XLII, 37; Procopius, De aed., IV, 6). Așezarea dacică a fost delimitată arheologic mai ales în cartierul Jupalnic. Etapa romană a Diernei își are începuturile din vremea războaielor de cucerire, cînd din ordinul lui Traian, în timpul primului război cu dacii a fost construit la Dierna un pod de vase necesar traversării Dunării de către trupele romane. Existența unui castru este dedusă din ștampilele legiunii *XIII Gemina* și a cohorței *I Ulpia Brittonum miliaria* de pe cărămizile și tiglele descoperite aici.

Dierna cunoaște o viață economică și comercială prosperă datorită în primul rînd așezării sale ca port la Dunăre, a traficului comercial de pe văile Cernei și Dunării, și a situației sale la capătul de sud al marelui drum imperial. Aici a ființat o stațiune vamal-fiscală (*portorium*) între Moesia Superior și Dacia.

Dierna ajunge municipiu sub Septimiu Sever, neavînd pînă acum vreun atestat epigrafic, se pare că nu a fost promovată niciodată la rangul de colonie.

După părăsirea Daciei, Dierna rămîne printre capetele de pod de pe malul stîng al Dunării, stăpînite de romani pînă la venirea hunilor. În secolele VI a fost restaurată de Justinian. Cercetările arheologice au identificat ruinele cetății din secolul IV, distrusă de huni în secolul V, în Orșova Veche, azi aflată sub apă ca urmare a construirii barajului de la Porțile de Fier.

DROBETA, a fost cel mai însemnat centru urban din Dacia sudică, suprapus azi în întregime de orașul modern Drobeta Turnu-Severin; a luat ființă pe locul unei vechi așezări dacice. Itinerariile antice și inscripțiile au păstrat numele orașului în două forme ortografice: Drubeta și Drobeta. Drobeta a intrat în mod cert în stăpânirea romanilor numai odată cu primul război dacic. După pacea din 102 aici vor fi concentrate numeroase trupe cărora le-a revenit și obligația de a construi podul și castrul Drobeta și Pontes. La începutul celui de al doilea război Drobeta se dovedește a fi fost cartierul general și bază de operațiuni a romanilor. De pe stampilele cărămizilor găsite aci rezultă o concentrare de trupe active angajate la construirea podului, detașamente legionare: *I Italica*, *V Macedonica*, *XIII Gemina*, *I Adjutrix*, *VII Claudia*, *IV Flavia Felix* și cohorte auxiliare: *II Hispanorum*, *I Cretum*, *III Brittonum*, în timp ce *cohors I Antiochensium* ar fi ridicat castrul.

Titlul de municipiu i-a fost atribuit de Hadrian probabil în anul când împăratul se deplasează în Dacia și reorganizează provincia (122—124). Este menționat pentru prima dată ca *municipium Aelium Hadrianum* într-o inscripție din anul 145 e.n. Orașul este înscris în tribul împăratului *Sergia*. Rangul superior de colonie (*colonia Septimia Drobeta*) i-a fost acordat de Septimiu Sever, după calculele lui V. Pârvan, între anii 198—210 e.n.

Proșperitatea orașului, datorată multor factori: așezarea într-o zonă agricolă deosebit de fertilă, important centru comercial și port la Dunăre, punct vamal cu oficiu (*tabularium*), începând din vremea lui Septimiu Sever, important nod de drumuri, punct de tranzit și de tranzacții, i-au adus și titlul de *colonia splendidissima* (CIL, III, 8019). În oraș existau ateliere meșteșugărești de olărie, prelucrarea a pietrei, tâmplari, fierari, armurieri, constructori etc. Se apreciază că fabricii din Drobeta din colegiul menționat într-o inscripție funerară reparau armele și mașinile de război, îndeplinind totodată și sarcina de pompieri ai castrului și orașului. De reținut că Drobeta dispunea de un *collegium* de *Augustales*, constituit îndată ce orașul devenise municipiu. Colegiul întreținea cultul împăratului, aducea jertfe și rugăciuni, sau ridicau monumente în cinstea cezarului. Este singurul oraș din Dacia Inferior despre care știm că avea un astfel de collegium.

La Drobeta s-au descoperit remarcabile piese votive, statuete din bronz, basoreliefuri, multe alte vestigii provenind de la construcții impozante, castrul, terme, temple, apeducte, ruinele unor clădiri portuare (sec. II—V e.n.).

Rămas sub stăpânirea romană și după 271, Drobeta va fi pusă sub controlul unei garnizoane romane. Aurelian și Constantin cel Mare au restaurat castrul. Diferite alte refaceri sînt efectuate în secolele IV—V. Justinian reface Drobeta distrusă de huni sub numele de Theodora. Marile migrații avarice au distrus la Drobeta orice urmă de viață romano-bizantină.

NAPOCA, oraș roman, ridicat pe locul unei vechi așezări dacice (Ptolemeu, Geogr., III, 8, 4). Numele de Napoca apare și în Tabula Peutingeriană și la geograful Ravennat (IV, 7). Prima mențiune a localității datează din 107—108 e.n. în inscripția de pe miliarul care face cunoscută construcția șoselei dintre Potaissa și Napoca (CIL, III, 1627).

A fost recunoscut ca *municipium Aelium Hadrianum* de către Hadrian, probabil cu prilejul vizitei pe care o face în Dacia în anul 124 e.n. Dezvoltarea rapidă a orașului i-a asigurat acordarea rangului de colonie în timpul lui Marcus Aurelius

sau Commodus, fiind al doilea oraș după Ulpia Traiana promovat în acest rang. Ca atare numele oficial al orașului, cum rezultă din câteva inscripții era *colonia Aurelia Napoca*, *Aurelia Napoca* și *colonia Aurelia Dacica*. Dar în afară de aceasta, prestigiul orașului a fost marcat și de rezidențele fixate aici ale procuratorului provinciei Dacia Porolissensis (după 123 e.n.) și procuratorului financiar al Daciei (după reorganizarea din 168—169 e.n.).

Napoca a fost în special un oraș civil, neavind o garnizoană militară. Prosperitatea economică de care s-a bucurat se datorește situației sale într-o zonă agricolă fertilă, la intersecția mai multor artere de circulație și pe drumul imperial care continua până la Porolissum. În teritoriul său rural la Cîmăfaia, com. Borșa, jud. Cluj, s-a dezvoltat una dintre cele mai întinse *villa rustica*. Proprietarii acestei ferme agricole *Aelius Iulius veteranus ex centurione* și fiul său *P. Aelius Maximus*, cavaler roman, decurion și magistrat la Napoca, fiind cunoscuți din câteva inscripții.

Cercetările efectuate în orașul roman Napoca, suprapus din păcate de orașul medieval și modern al orașului Cluj-Napoca nu au înregistrat rezultate pe măsura așteptărilor. Totuși s-a stabilit că Napoca a fost înconjurată cu zid de incintă, afectînd o suprafață de 32 ha. În interiorul și în afara pomeriului au fost identificate construcții, temple, palate, forum-ul (aflat chiar în centrul orașului actual în Piața Libertății), villae suburbanae, necropole, inscripții, monumente arhitectonice, sculpturale, ceramică, unelte și monede. Ca și în cazul altor orașe din Dacia sînt viabile dovezile continuității daco-romane după 271 e.n.

POROLISSUM (Moigrad, com. Mirșid, jud. Sălaj), important centru militar și civil în partea de NV a provinciei Dacia. Pe locul unei întinse așezări autohtone documentată arheologic și al cărei nume îl aflăm din izvoare literare (Ptolemeu, Geogr., III, 8, 4; Tabula Peutingeriană și geograful din Ravenna, IV, 6, 7) încă din vremea lui Traian, romanii au instalat o garnizoană militară, ridicînd caste, unul din piatră pe dealul Citera (distrus în timpul războaielor marcomanice și nerefăcut) și al doilea pe dealul Pomet, reconstruit din temelii de către împăratul Caracalla.

În jurul castrului care a adăpostit concomitent mai multe corpuri de trupă (*Cohors I Brittonum miliaria*; *Cohors V Lingonum* și *Numerus Palmyrenorum Porolissensis*) s-a fondat o așezare civilă. Dezvoltarea acesteia a fost lentă din cauza situației la graniță, unde permanent era expusă turburărilor. Primește abia în vremea lui Septimius Sever rangul de municipiu, numindu-se *respublica municipii Septimii Porolissensium*.

Porolissum în afară de rolul cheie pe care l-a avut în sistemul militar strategic de pe limes-ul de NV al Daciei a jucat un rol important în schimburile cu populațiile aflate dincolo de graniță. Comerțul cu triburile libere a asigurat locuitorilor orașului o sursă permanentă de îmbogățire și prosperitate. Vicisitudinile ce au urmat după epoca Severilor au ținut pe loc propășirea orașului și totodată și promovarea lui la rangul de colonie.

De reținut este și faptul că orașul a dat numele celei de-a treia provincii — *Dacia Porolissensis*, create de Hadrian în anul 123 e.n. Precizarea a fost făcută pe baza inscripției descoperită în ruinele castrului de la Gherla. Centrul administrativ al acesteia a fost Porolissum, procuratorul prezidial rezida însă la Napoca.

Orașul nu a avut ziduri de incintă, apărarea fiindu-i asigurată, spre barbaricum, de un limes de 4 km lungime.

Săpăturile arheologice au scos la lumină urmele unui amfiteatru (reconstruit în anul 157 pe timpul lui Antoninus Pius, deoarece, indică o inscripție — CIL, III, 836 — era „distrus de vreme”), temple, terme apeducte, necropole, limes-ul de piatră și pământ, ceramică din abundență, monede etc.

POTAISSA sau PATAVISSA, a fost unul din cele mai mari centre civile și militare din Dacia Porolissensis, al treilea oraș ca întindere și importanță din provincie după Apulum și Ulpia Traiana.

Numele său este preluat de la o așezare dacică, menționată de Ptolemeu (Geogr. III, 8, 4), a cărei documentare arheologică este neîndoieală.

La început a fost un *vicus* cum rezultă din mărturia lui Ulpian (Digesta, L.15, 19); un *Patavisensium vicus* fiind menționat și în tabula lui Peutinger. Numele de Patavissa s-a păstrat la geograful din Ravenna (IV, 14).

Garnizoană a cohortelor auxiliare *I Ulpia Hispanorum miliaria* și *I Bataavorum miliaria* (?), devine din anul 166—167 e.n. sediul *Legiunii V Macedonica*, transferată de la Troesmis la Potaissa în vederea întăririi apărării fruntariilor de nord ale Daciei împotriva presiunilor neamurilor barbare.

Potaissa s-a dezvoltat mai ales după instalarea legiunii al cărei castru se ridică pe dealul Cetății. În jurul acestuia, la poalele dealului iau ființă *canabae*, ca urmare firească a aflului de populație civilă și militară. Ele se constituie în nucleul viitorului oraș cu o puternică romanitate și va evolua în cea mai mare parte în zona actualului oraș Turda. Potaissa romană reprezintă pentru Dacia exemplu tipic de oraș militar dezvoltat pe lângă castrul de legiune, dar cu o dezvoltare impetuoasă a economiei datorată ocupațiilor agricole, exploatării carierelor de piatră, a ocnelor de sare (din teritoriul potaissens din punct de vedere administrativ făceau parte și așezările romane din zona Salinae — centru important al exploatării sării) și mai ales a situației orașului pe marele drum comercial imperial spre Napoca. Avântul urban și viața economică înfloritoare atestate arheologic și numismatic — construcții civile, temple, ateliere, inscripții (200), monede, castrul (cu o suprafață de 26 ha) etc., au primit recunoașterea prin ridicarea orașului la rangul de *municipium*. Patru inscripții indică acordarea titlului respectiv de către Septimiu Sever (*municipium Septimium Potaissa*), alte trei mențiuni epigrafice confirmă și titlul de *colonia*, denotând atenția acordată de același împărat orașului aflat în plină ascensiune. Rezultă că Potaissa a beneficiat de statutul de *colonia* și din relatările juristului Ulpian (Digesta, L, 15, 1, 9).

Descoperiri arheologice și numismatice documentează prezența stăpînirii efective romane pînă în 271 e.n., dar și o continuitate de viață daco-romană în secolele ulterioare retragerii aureliene.

ROMULA, oraș roman în Dacia sudică, identificat pe teritoriul satului Reșca, com. Dobrosloveni (jud. Olt). A fost întemeiat pe vatra unei așezări rurale autohtone care a dispărut după colonizarea romană. Așezarea dacică este atestată arheologic prin resturi ceramice și de descoperiri monetare.

Romula este singurul oraș roman din Dacia care are un toponim nedacic, numele său apare ca un diminutiv de la Roma, însemnînd „Mica Romă”, marcîndu-se astfel originea sa latină.

Primii săi locuitori par să fi fost veterani din canabele castrului, dar orașul nu s-a impus neapărat ca un centru militar, ci a devenit în timp unul din importante centre de producție agricolă, meșteșugărească și comercială. Așezarea sa pe o largă terasă de deal cu o depresiune la mijloc udată de ape cu o fertilitate agrară certă și la încrucișarea de drumuri importante i-au asigurat prosperitatea permanentă. Aci a funcționat o importantă stațiune fiscală pe drumul Oltului.

Romula a fost un oraș autohton, a avut rangul de municipium, atestat epigrafic la începutul domniei lui Marcus Aurelius, dar se presupune însă că i-ar fi putut fi acordat încă din vremea lui Hadrian. Recunoașterea de colonie i-a fost făcută de Septimiu Sever.

Perimetrul orașului reconstituit pe baza resturilor antice închide o suprafață de aproape 70 ha. A dispus de două centuri de fortificație; cea mai importantă constând dintr-un zid construit din temelii în 248 e.n. împotriva atacurilor goto-carpice de către armată (manu militari), după cum reiese dintr-o inscripție (CIL, III, 8031), prin grija lui Filip Arabul, a fiului și soției sale, protectori ai coloniei Romula.

Orașul a cunoscut cea mai mare extindere în prima jumătate a sec. III e.n. Viața urbană era axată pe două artere stradale principale cu edificii publice, temple, terme, cartiere artizanale ale cărămidarilor și olarilor, ateliere în care se confecționau geme și camee, un mare canal de scurgere, o villa suburbana, numeroase inscripții, ceramică, monede, precum și cimitire în afara perimetrului fortificațiilor lui Filip Arabul.

A fost distrusă de invaziile goto-carpice din anii 248—249 e.n. În secolele IV—VI se prezintă ca o așezare rurală modestă din care cercetările arheologice au scos la iveală o serie de mici obiecte (opaite, fibule cruciforme), ceramică, numeroase monede de la Constantin cel Mare și pînă la Mauricius Tiberius).

SUCIDAVA (Celei, jud. Olt), așezare romană de tip urban. S-au găsit urme de cultură materială dacică pe platoul unde mai târziu a înflorit cetățuia romano-bizantină.

Topografia Sucidavei dacice și a celei romane din secolul II—III e.n. este puțin cunoscută din pricina nivelărilor repetate începînd cu Constantin cel Mare pînă azi.

Rezultă din cercetările făcute că maxima extindere a orașului (30 de ha) a fost atinsă în prima jumătate a secolului III e.n. Despre dezvoltarea urbanistică internă nu se pot face precizări. Unele date de care dispunem privesc sistemul de fortificare al orașului realizat în trei faze (sec. II și prima jumătate a sec. III e.n.).

Sucidava s-a impus ca important centru militar roman, apoi romano-bizantin, ca centrul unui *territorium Sucidavense*. După Drobeta a fost al doilea port dunărean al provinciei. Marele drum comercial și militar de la Apulum, prin valea Oltului avea ca punct final Sucidava. A fost stațiune, vamală, asigurînd legătura astfel între cele două provincii.

După retragerea stăpînirii romane, cea mai puternică cetate de pe malul stîng al Dunării stăpînită în continuare de romani a fost Sucidava. Cetatea se afla în partea de SE a orașului fiind ridicată în perioada Gallienus-Aurelian. Distrusă succesiv de huni a fost refăcută de Constantin cel Mare și apoi de Justi-

nian. La Sucidava a fost construit un pod de piatră peste Dunăre, inaugurat la 5 iulie 328. Tot în vremea lui Constantin cel Mare s-a restaurat drumul roman de la Sucidava pînă la Brazda lui Novac pe o distanță de 1000 de pași (1479 m), date rezultate de pe un milliarium descoperit lângă Celei.

Din secolul al VI-lea e.n. se păstrează la Sucidava o fîntină secretă cu gang spre Dunăre pentru alimentarea cu apă și o biserică creștină, unic monument de acest gen, atestat neîndoiește a răspîndirii creștinismului în nordul Dunării.

TIBISCUM (Jupa, jud. Caraș-Severin), așezare civilă romană, păstrează toponimicul dacic al unui sat autohton atestat arheologic. S-a dezvoltat din canabele castrului de pe malul Timișului. A avut existență prosperă și datorită situației sale la intersecția drumurilor care porneau de la Lederata, Dierna, trecînd prin Tibiscum spre Ulpia Traiana Sarmizegetusa. Fiind un important nod de căi de comunicații, se explică înflorirea sa ca centru economic meșteșugăresc. Aici este cunoscut un *collegium fabrum*, iar în inscripții apar totodată *pontifices* și *flamines*.

Populația era formată mai ales din veterani și coloniști. Orașul este atestat ca municipiu sub Gallienus, titlu pe care l-a primit încă de pe vremea lui Septimius Sever.

Numeroase inscripții, cărămizi stampilate, piese arhitectonice sculpturale, sub-construcții de clădiri, un cuptor pentru ars ceramică, monede, piese de metal se constituie ca dovezi ale dezvoltării sale prospere.

TROESMIS, oraș roman în Moesia Inferior, identificat pe teritoriul com. Turcoaia (jud. Tulcea). La început a fost cetate de apărare pe limesul Dunării de Jos ca și Noviodunum, Capidava ș.a. Traian reorganizînd sistemul defensiv pe fluviu, după 106, a transferat *legiunea V Macedonica* de la Oescus la Troesmis. Acest corp de armată rămîne în garnizoană pînă în 167 cînd va fi mutat la Potaissa din rațiuni de întărire a apărării Daciei de N.V.

Alături de castru s-au dezvoltat două așezări distincte: canabele legiunii și așezarea civilă numită Troesmis. Epigrafic cetățenii și veteranii din Troesmis sînt menționați separat de cei din canabae. Rezultă astfel existența a două unități administrative deosebite. Această dualitate se reflectă și arheologic în cele două cetăți de la Troesmis, cetatea de est și cea de vest. Aici funcționa o conducere asigurată de *magistri* aleși de *ordo decurionum*, ajutați de *aediles* și *quaestores*.

După strămutarea legiunii cele două așezări se unifică formal și primesc rangul de municipiu în timpul lui Marcus Aurelius. O inscripție ne face cunoscut un *ordo municipii Troesmensium*. De asemenea, epigrafic sînt atestate și unele funcții religioase ca: *flamen pontifici*, *augures*, *augustales*, un *sacerdos provinciae*, evidente dovezi ale importanței sale religioase. Aici pare-se avea sediul obișnuit *concilium provinciae*.

Orașul este distrus pe la mijlocul secolului al III-lea de către atacurile carpo-gotice și este refăcut în sec. IV. După informațiile lui Procopius (De aed. IV, II, 33) ar rezulta că în timpul lui Justinian au fost necesare noi refaceri. Ultima mențiune literară privînd Troesmis-ul o datorăm cronicarului împărat Constantin Porfirogenetul (De Them., 47, 17) care include în seria celor 15 orașe din eparhia Scythiei pe lângă Tomis, Dionysopolis, Callatis, Istros, Constantiniana ș.a. și Troesmis ca și Tropaeum.

Pe locul vechiului municipiu au fost construite două cetăți (de est și de vest), datate în sec. IV—VI e.n. Ambele au fost întărite artificial cu șanț și val de apărare. În cetatea de est s-au descoperit urmele a trei basilici din sec. VI. Din zidurile celor două cetăți au fost recuperate circa 80 de inscripții, fragmente arhitectonice și sculpturale.

TROPÆUM TRAIANI, municipiu roman în Moesia Inferior. Așezarea întemeiată de Traian la circa 1,5 km vest de monumentul cu același nume a suprapus vatra unei vechi așezări locale.

Devine cu timpul unul dintre cele mai mari orașe din Moesia Inferior în raport cu Troesmis, Durostorum, Novae și Oescus (ultimele trei pe teritoriul Bulgariei). Cu un prestigiu economic și strategic remarcabil, fapt ce a atras menționarea sa în inscripții cu epitetul *splendidissima civitas Tropaeensium* (prea strălucită cetate a tropeenilor). În timpul lui Marcus Aurelius beneficiază de rangul de municipiu.

În anul 170 e.n. prosperitatea și liniștea orașului este vulnerată de atacurile costobocilor. Două inscripții pomenesc de acest eveniment cu care prilej sînt uciși Daizus, fiul lui Comozous (autohton) și un înalt funcționar, duumvir al municipiului.

Perioada împăraților Septimiu Severus, Severus Alexander și Gordian, în care se înregistrează unele îmbunătățiri constructive, întreținerea drumurilor în scopuri militare dar și economice ș.a., e urmată de o decădere a orașului cauzată de atacurile carpo-gotice și de slăbirea sistemului de apărare a limesului. Tropaeum Traiani este distrus de goți în anul 295 e.n., refăcut apoi din temelii sub Constantin și Licinius în anul 316 e.n. Atacurile avarilor (în 580 e.n.) încheie definitiv istoria orașului. Urmele arheologice indică marele dezastru.

Cetatea refăcută în anul 316 e.n. a fost cercetată sistematic. Aceasta dispunea de un zid puternic, lung de 1200 m, și gros de 2,60—3,70 m prevăzut cu turnuri de apărare. În interior: un bazin pentru păstrarea apei, apeducte, o *via principalis* de 300 m lungime și 14 m lățime, pavată cu dale de piatră, lega poarta de E cu cea de V, numeroase basilici (dintre care 4 creștine, datate în sec. V—VI): basilica cisternă, basilica de marmură, basilica coemeterialis (de cimitir, aflată în afara incintei). Inventarul descoperirilor e îmbogățit de ceramică, piese metalice, monede și inscripții.

ULPIA TRAIANA SARMIZEGETUSA (Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacia Sarmizegetusa), principal oraș și capitala provinciei Dacia, a fost nu numai singura ctitorie urbană a lui Traian (cca 108—110 e.n.), dar și unicul oraș în Dacia întemeiat prin colonizare efectivă (*deductio*). Identificat pe teritoriul com. Sarmizegetusa (jud. Hunedoara). Deși a avut o poziție excentrică, evoluția metropolei Daciei a fost favorizată de situarea ei pe principala linie de comunicație a provinciei pornind de la Dierna pînă la Porolissum. Orașul a fost de la început înconjurat cu ziduri puternice de piatră (4—5 m înălțime și 1,80 m grosime), închizînd o suprafață de forma unui patrulater cu colțurile rotunjite, de 324 000 m². Planul său, în limitele pomeriului (zidului de incintă), a fost trasat cu rigoarea caracteristică urbanisticii romane. Două străzi principale (*cardo* și *decumanus*) străbăteau

orașul, acestea fiind legate printr-o rețea de străzi secundare care se intersectau în unghiuri drepte. Centrul orașului era marcat de *forum*, plasat la întretaiera celor două străzi principale; existau de asemenea construcții administrative, economice și religioase ca și locuințe particulare. În funcție de dezvoltarea sa urbanistică ulterioară, perimetrul inițial al orașului a fost depășit. În afara incintei fiind construite *villae suburbanae*, *villae rusticae*, temple, amfiteatrul, mausoleul familiei Aurelia, tot aici se găseau și necropolele orașului. În această conjunctură, s-a estimat că populația se ridica la cca. 15 000—20 000 de oameni, alcătuită din cavaleri romani, mari proprietari, funcționari de toate gradele, oameni de afaceri, negustori, meseriași, liberti, sclavi. Prin structura economico-socială a populației. Ulpia Traiana s-a dezvoltat ca un oraș prin excelență civil, fără garnizoană militară.

Locuitorii lui erau înscrși în tribul Papiria, din care făcea parte și Traian, beneficiind de *jus Italicum* (scutire de impozit funciar), privilegiu concedat de autoritățile imperiale unor comunități provinciale. După informațiile lui Ulpian (Dig., L. 15,1) ar rezulta că Dierna, Sarmizegetusa, Napoca, Apulum și Potaissa s-ar fi bucurat de acest drept, dar mărturia lui nu e confirmată și de alte izvoare.

Totuși Ulpia Traiana nu și-a menținut primatul în seria orașelor din Dacia nici ca întindere, număr de locuitori, însemnătate economică sau dezvoltare urbanistică, fiind întrecută de Apulum, fondat ceva mai târziu.

Numeroasele inscripții găsite pe teritoriul orașului reflectă aspecte variate din viața intensă dusă de locuitorii săi. Sînt atestați meșteșugari organizați în colegiul fabrilor, centonarilor și leticarilor și pietrarilor. De asemenea, sînt prezenți și negustori, uneori reuiniți în colegii. O inscripție menționează un cîntar public pentru mărfuri cu greutate mare. Descoperirile arheologice atestă, de asemenea, desfășurarea unor activități economice și comerciale.

Ulpia Traiana a cunoscut și momente grele în timpul războaielor marcomanice, cînd se afla amenințată de un dublu pericol: pe de o parte, atacurile populațiilor din afara provinciei, pe de altă parte, probabil cele ale populației din interiorul ei.

Ulpia Traiana a primit de la fondare rangul de *colonia*, numele oficial, începînd cu domnia lui Hadrian, așa cum rezultă din inscripții, a fost *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa*. În timpul lui Severus Alexander, ca expresie a rolului ce revenea Ulpiei Traiane în viața provinciei (sec. III) i se conferă epitetul de *metropolis*. Colonia Dacica Sarmizegetusa a fost de la început și a rămas pînă în cele din urmă momente ale stăpînirii romane capitala provinciei, centrul politic, administrativ, religios și cultural. Aci se afla sediul procuratorului financiar, al administratorului provinciei, tot aci funcționa *Concilium trium Daciarum* (atestat epigrafic sub Severus Alexander, dar probabil fiindînd încă de pe vremea lui M. Aurelius, odată cu reorganizarea celor trei Dacii, avînd la conducere un *legatus pro praetore Daciarum trium*), avînd sediul în *Aedes Augustalium*. Ulpia Traiana reprezenta și centrul vieții religioase provinciale, destul de variată. În fruntea tuturor cultelor se afla cel al Romei și împăratului. La altarul divinității împăratului și Romei (*Ara Augusti*), ridicat în interiorul palatului Augustalilor din centrul orașului, *sacerdos arae Augusti* sau *Coronatus Daciarum Trium*, aducea jefte de recunoștință și închinare pentru ocrotirea Romei și a augustului ei suveran. Cultul acestora era întreținut de asociația specială a

Augustalilor (*ordo Augustalium*) care avea un „palat” în Ulpia, singura construcție de acest gen din tot imperiul.

Odată cu retragerea stăpînirii romane în 271 e.n., orașul a fost părăsit de oficialitate, în el continuînd să trăiască populația săracă, oameni de condiție socială mijlocie din orașe și sate. Dovezi, concludente ale continuității populației daco-romane sînt astăzi din ce în ce mai numeroase.

FLORENTINA PREDA